

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

УДК 621.771.23–666.3

В. МАЗУР,
член-кореспондент НАН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
М. ТИМОШЕНКО,
кандидат технічних наук

АКТУАЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ ПИТАННЯ В МЕТАЛУРГІЙНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Розглянуто стан гірничо-металургійного комплексу України та можливості його розвитку. Запропоновано прийняття ряду управлінських і законодавчих актів для реалізації резервів піднесення металургійної галузі.

У 2011 р. порівняно з 2010 р. металургійні підприємства України за результатами роботи наростили обсяг виробництва сталі на 5,7% і довели його до майже 35,3 млн. т. За даними Державної служби статистики України, у 2011 р. в металургійному виробництві та виробництві готових металевих виробів одержано приріст продукції 8,5%. Україна займає 8-ме місце в рейтингу основних виробників металопродукції, складеному Світовою асоціацією виробників сталі. Приблизно такі самі обсяги виплавляння сталі показали Бразилія (35,16 млн. т, приріст 7%) і Туреччина (34,1 млн. т, приріст 17%). Сумарний обсяг виробництва сталі у світі у 2011 р. становив 1490 млн. т, при цьому на частку Китаю припадало 683,27 млн. т (приріст 9%). Не виключено, що Бразилія і Туреччина у доступній для огляду перспективі відсунуть Україну на 10-те місце серед найбільших металургійних держав.

Наведені цифри демонструють позитивний тренд функціонування металургійної галузі у 2011 р. Проте без детального аналізу вони не дозволяють однозначно позитивно оцінювати потенціал і можливості металургійної промисловості України навіть на середню перспективу, оскільки ці статистичні дані не відображають рівні рентабельності підприємств, їх прибутковості або збитковості.

Остання з прийнятих в Україні декілька років тому програм розвитку гірничо-металургійного комплексу (ГМК) передбачала збільшення обсягу виробництва сталі до 65 млн. т на рік. Для цього необхідно було вкласти в оновлення металургійного виробництва близько 30 млрд. дол., що від самого початку було нереальним з багатьох причин. Навіть за наявності таких коштів на докорінне оновлення української металургійної галузі та її доведення до сучасного рівня знадобиться не менше 15–20 років. Але необхідних фінансів немає і, скоріше за все, не буде у доступній для огляду перспективі. Тому до прогнозів щодо подальшого зростання обсягів виробництва сталі в Україні понад теперішні 32–35 млн. т на рік чи трохи більше слід ставитися надто обережно.

Металургійна галузь України (зокрема, ГМК) сьогодні перебуває на історичному зламі свого розвитку, об'єктивно являє собою слабку, як ніколи, оскільки вже не спирається на сучасний технічний і технологічний фундаменти¹. Ці слабкості мають системний характер, вона не встигає за швидким нарощуванням потенціалу,

¹ Див.: Мазур В., Скороход О. Конкурентні позиції підприємств гірничо-металургійного комплексу України. "Економіка України" № 3, 2009, с. 4–18.

обсягів і кардинальними змінами у структурі світового виробництва сталі. Фактично держава не керує галуззю. Безконтрольно ліквідовуються виробництва, зупиняються підприємства, стратегічні активи виводяться з державної власності, послаблюючи промисловий потенціал країни. Сьогодні немає підстав говорити про “українську металургійну галузь” як про єдину об’єднану галузь. Від неї залишилися розрізнені металургійні підприємства, розташовані на території України.

Ось чому не можна планувати збільшення обсягів виплавляння сталі у найближчі роки, незважаючи на те, що в Україні виробничі потужності металургійної галузі повністю не завантажені, тобто є резерв їх дозавантажити майже на третину. Проте обсяги виробництва сталі та прокату в Україні зростуть тільки за єдиної умови: якщо у світі різко та істотно збільшиться потреба в металі, у тому числі низької якості, то виробництво не задовольнятиме попит, а ціни на метал здіймуться на небувалу висоту. Але такий сценарій малоімовірний, оскільки досягнутий рівень світового виробництва сталі обсягом 1490 млн. т на рік вже перевищує потребу, яка оцінюється максимум на рівні 1350 млн. т на рік; фактична ж потреба у металі сьогодні є меншою на 100–150 млн. т.

Інший варіант розвитку світової економіки є більш реальним. Схоже, він має такий вигляд: виробництво та споживання сталі у світі майже збалансовано; є резерв виробничих потужностей; конкуренція на ринках зростає; Китай з імпортера перетворився на найбільшого експортера високоякісної металопродукції, що продається за достатньо демократичними цінами. Китай, Японія, США, Індія, Росія, Південна Корея та ряд інших держав завдяки введенню в експлуатацію нових і модернізації діючих виробничих потужностей у металургійній галузі не тільки підвищили якість і розширили сортамент своєї продукції, але й знизили її енергомісткість та собівартість у цілому. Це дозволяє їм стабільно продавати метал за конкурентними на ринках цінами.

В Україні ж заводська собівартість багатьох видів металопродукції – через багаторічне ігнорування необхідності модернізації устаткування і технологічного переоснащення виробництва – виявилася набагато вищою, ніж ціна такого, і навіть більш якісного, металу на світовому ринку. Випускаючи неконкурентоспроможну продукцію, вітчизняна металургійна галузь працює собі у збиток. Отже, обсяги експорту української металопродукції рік у рік зменшуються, виробничі потужності застарівають, нового майже нічого не будується. Потенціальні можливості для оновлення, які мала металургійна галузь України декілька років тому, під час екстремального піднесення попиту та цін на метал, упущено безповоротно. Вихід один – зупиняти, виводити з експлуатації застарілі та збиткові виробництва.

Альтернативними рішеннями металурги України вже скористалися. Це дотації, преференції для металургійної галузі за рахунок інших галузей або ж прямих чи непрямих фінансових впливань. Так, держава може: дотувати виробництво вугілля; віднести деякі його марки, які використовувалися для виробництва коксу, до категорії енергетичних і, відповідно, знизити на них ціну. Завдяки цьому ціну вугілля, що постачається на коксохімічні заводи і теплоелектростанції, буде зменшено, а металурги, отже, отримають штучно здешевлені електроенергію та кокс.

Вольовим рішенням можна знизити вартість перевезень залізничним транспортом залізородної сировини, вугілля, товарної металопродукції. Проте через 2–3 роки, за відсутності у залізничників коштів на поповнення парку вагонів, перевозити дані вантажі буде нічим. Вартість перевезень залізничним транспортом вантажів для металургійної галузі найближчим часом, навпаки, зросте на 30–50%

у зв'язку із приватизацією парку вагонів. Залишається сподіватись, що гірничорудні підприємства та металурги не матимуть проблем з постачанням вагонів під навантаження та перевезення.

Щороку зменшується обсяг постачання українського вугілля на коксохімічні заводи нашої країни. Так, якщо у 2010 р. частка українського вугілля у шихті для виробництва коксу становила 65,9%, а імпортних – 34,1%, то, за підсумками 2011 р., – відповідно, 62,3% і 37,7%. Основний обсяг (близько 90%) імпортованого вугілля для виробництва коксу Україна завозить з Росії, решту – з Казахстану, що є фактором ризику для металургійної галузі нашої країни.

За другим, найбільш реальним варіантом розвитку ситуації на світових ринках металу, обсяги виробництва сталі в Україні не зростатимуть, а, швидше за все, знизяться на 15–20%. Відповідно, на стільки ж зменшиться і частка металургійної галузі у ВВП України. Тому, згідно з песимістичним прогнозом, обсяг виплавлення сталі в Україні у недалекому майбутньому може скоротитися до 26 млн. т на рік. Незважаючи на багаторічні розмови в Уряді про вжиття заходів щодо збільшення внутрішнього споживання металу, зокрема, за рахунок зростання обсягів будівництва, істотних змін у цій сфері досі немає. До того ж, об'єктивні підстави для цього відсутні.

Звичайно, не можна стверджувати, що за останні роки у ГМК України нічого не робиться². Як позитив можна назвати пуск нової доменної печі на Єнакіївському заводі, введення в експлуатацію нового конвертера на Алчевському комбінаті, оновлення конвертера та ліквідацію мартенівських печей на “Азовсталі” тощо. Компанія “Метінвест” планує протягом 5 років вкласти в модернізацію виробництва 50 млрд. грн. Мабуть, власники металургійних активів, нарешті, усвідомили відсталість основних виробничих фондів порівняно, наприклад, з потужностями Магнітогорського, Новолипецького, Череповецького та інших металургійних комбінатів Росії. Але здійснювана модернізація поки що кардинально не змінила вигляд металургійної галузі України в цілому.

У проблемі термінового переоснащення вітчизняної металургійної галузі виникає ще один важливий аспект, а саме: що, як і коли реконструювати та модернізувати? В Україні поки що збереглися висококваліфіковані наукові кадри, проектні організації та машинобудівні заводи, спроможні вирішувати найскладніші технічні завдання. Вони готові дати відповідь на це запитання. Головне, щоб був задіяний інтелект галузі для розв'язання даної проблеми. А цього поки що, за великим рахунком, немає. Наука підприємствами не затребувана. Що ж стосується кваліфікації інженерно-технічного складу та робочої сили металургійних підприємств, витрати на заробітну плату якої у собівартості металопродукції становлять близько 10%, то за весь час незалежності України спостерігався величезний “відплив інтелекту” з ГМК, що триває і понині. Це одна з ознак деградації галузі.

Пояснення відсталості металургійної галузі тим, що власниками гірничо-металургійних активів в Україні часто є іноземці, інтереси яких не збігаються з нашими національними, не витримує критики. Так, росіяни недавно придбали контрольні пакети акцій Алчевського металургійного комбінату та ряду інших об'єктів. Зауважимо, що купили або купують вони об'єкти дуже дорого, за реальні гроші, а не під фіктивні інвестзобов'язання, і планують відновлювати і розвивати вироб-

² Див.: Харахулах В. С., Зражевский А. Д., Гринев А. Ф., Охотский В. Б. От кризиса к кризису. “Металлургическая и горнорудная промышленность” № 5, 2011, с. 1–5; Сергеев В. В. Гірничо-металургійний комплекс Дніпропетровщини – деякі питання розвитку в 2011 році. “Металлургическая и горнорудная промышленность” № 6, 2011, с. 1–3.

ничі потужності, як це зробили в Росії. Добре це чи погано для економіки України? Мабуть, непогано, оскільки російську металургійну галузь модернізували, можна сказати, наполовину оновили. Так, за 2007–2008 рр. приріст сучасних електрометалургійних потужностей у Росії становив 4,3 млн. т на рік. У 2010 р. запущено 3 електросталеплавильних агрегати сумарною потужністю 2,35 млн. т сталі, розпочато будівництво ще 3 металургійних міні-заводів – у Калузькій області, Тюмені та Балаково. Після введення їх в експлуатацію виробництво рідкої сталі у Росії збільшиться додатково на 3,65 млн. т. Оскільки в майбутньому можуть виникнути проблеми із забезпеченням металобрухтом у необхідній кількості електросталеплавильного виробництва, що розвивається, то в Росії створено потужності з випуску гарячебрикетованого заліза та металізованих окатишів сумарним обсягом 60 млн. т на рік. Підкреслимо, що з 1997 по 2010 р. в модернізацію і розвиток виробництва тільки на одному Магнітогорському металургійному комбінаті було вкладено 7,2 млрд. дол.³ Українські підприємства такими інвестиціями похвалитися не можуть. Що ж стосується іноземного громадянства акціонерів і компаній, у тому числі металургійних, то процес глобалізації, інтегрування будь-якого виробництва у світовому масштабі набиратиме обертів. Діяльність іноземних інвесторів, компаній і підприємств повинна бути корисною державі, на території якої вони працюють, і буде такою, якщо держава, влада узаконюватимуть та суворо дотримуватимуться “правил гри” для одержання необхідного результату.

В Україні наприкінці 2011 р. у Дніпропетровську на території трубопрокатного заводу імені Карла Лібкнехта були введені в експлуатацію 100-тонна сталеплавильна електропіч та 2 машини безперервного лиття заготовок потужністю до 1,32 млн. т на рік, але цього дуже мало. Для порівняння: наприклад, в Індії обсяги виробництва сталі за останні 8 років подвоїлися. Навіть за світової економічної кризи 2009–2010 рр. у світі було введено в експлуатацію металургійних потужностей загальною продуктивністю понад 200 млн. т на рік. Будівництво єдиного в країні суперсучасного металургійного міні-заводу в Білій Церкві зупинилося, по суті, не розпочавшись, насамперед, через відсутність підтримки проекту з боку держави.

У нашій країні ситуація з сировиною для сталеплавильного виробництва і заготівлею металобрухту також не поліпшується: якщо у 2000 р. ми заготовили 11,081 млн. т металобрухту, з яких 5,188 млн. т експортували, то у 2010 р. – лише 6,896 млн. т, а продали за кордон – 666 тис. т; у 2011 р. зібрали стільки ж металобрухту, а експортували близько 800 тис. т. Таким чином, за останні 10 років експорт металобрухту зменшився майже у 7 разів, що істотно скоротило надходження валюти в Україну. Причин для цього багато, проте очевидно, що назріла необхідність у внесенні змін до Закону України “Про металобрухт” № 619-XIV від 5 травня 1999 р. і в скасуванні чинних підзаконних актів, які обмежують заготівлю, переробку та експорт металобрухту приватними підприємцями.

ГМК України справляє вирішальний вплив на економічне та соціальне становище держави і повинен бути найважливішим об’єктом держуправління та охорони. На збереження та, за можливістю, зміцнення його позицій на світових ринках повинна працювати вся система держуправління. На жаль, діяльність української влади щодо металургійної галузі за останнє десятиліття важко визнати такою, що відповідає національним інтересам. На підтвердження цього наведемо декілька характерних прикладів.

³ Див.: Дубровскій Б. А. Магнитка: новые технологии – новые возможности. “Сталь” № 2, 2012, с. 2–4.

Придбання контрольного пакета акцій підприємства стратегічного масштабу не означає одержання власником права безконтрольно розпоряджатися і керувати цим підприємством (комбінатом, заводом) на шкоду інтересам держави; при тому, що державні інтереси – те саме, що й національні. Продаючи стратегічні, і не тільки, гірничо-металургійні об'єкти, держава апіорі передбачала, що власник, керуючи підприємством, забезпечить його діяльність не тільки у своїх цілях, але й в інтересах держави. Невиконання останньої умови також апіорі повинно передбачати націоналізацію об'єкта, тобто його повернення у державну власність. На жаль, такий механізм в Україні поки що не працює.

Після ухвалення Закону України «Про особливості приватизації підприємств Державної акціонерної компанії “Укррудпром”» № 1677-IV від 9 квітня 2004 р. Верховна Рада надала можливість ряду компаній придбати всю українську гірничорудну базу (Криворізький басейн та ін.) за мінімальну, фактично символічну ціну. Внаслідок цього держбюджет недоотримав майже 100 млрд. дол. Рішення Парламенту обґрунтували тим, що дана схема приватизації гірничорудних підприємств забезпечить за рахунок отримання ряду економічних і соціальних ефектів надходження у бюджет України сум, порівнянних і навіть таких, що перевищують дане недоодержання коштів через такий специфічний “продаж” (а по суті, дарування) цих об'єктів ГМК. За останнє десятиліття цього не сталося, не станеться і у майбутньому. Отже, висновок можна зробити такий: держава повинна поставити перед власниками питання про необхідність доплачувати за придбані об'єкти до рівня їх реальної ринкової та акціонерної ціни. Керуючись національними інтересами, Верховна Рада України для реалізації такого сценарію повинна ухвалити відповідні доповнення та зміни до даного закону. Про справжню цінність гірничорудних підприємств України можуть свідчити опубліковані у ЗМІ дані: чистий прибуток у 2011 р. Центрального ГЗКу становив 2,599 млрд. грн.⁴, Північного ГЗКу – 6,25 млрд. грн.⁵, Інгулецького ГЗКу – 6,58 млрд. грн.⁶.

У чорній металургії України державним залишається тільки недобудований Криворізький гірничо-збагачувальний комбінат окислених руд (КГЗКОР), у зведення якого вкладено Україною, Румунією та Словаччиною близько 2 млрд. дол. Навіть у такому вигляді він коштує достатньо дорого. КГЗКОР перероблятиме слабомагнітні окислені руди, яких накопичилося у відвалах, за різними оцінками, від 0,5 до 2,5 млрд. т, що є великим багатством. За оцінками експертів, при переробці на КГЗКОР близько 26 млн. т окислених кварцитів та виробництві з них 10 млн. т окатишів прибуток комбінату складатиме 500–600 млн. дол. на рік. На добудову КГЗКОР необхідно 600–700 млн. дол. З урахуванням додаткових затрат інвестиції у завершення будівництва та введення його в експлуатацію окупляться за 1,5–2 роки. Враховуючи дедалі зростаючий дефіцит залізорудної сировини на світовому ринку, при продажу на аукціоні ціна за цей об'єкт може збільшитися до 10 млрд. дол. Крім досягнення фінансово-економічних показників, його запуск дозволить звільнити понад 500 га землі, зайнятої сьогодні під відвали, припинити відчуження під них нових площ чорноземів, істотно поліпшити екологію регіону⁷. Зазначимо, що В. Янукович Указом «Про рішення Ради національної

⁴ Див.: Офіційний сайт інформаційно-аналітичного порталу “УкрРудПром” (http://www.uktrudprom.com/news/CHistaya_pribil_TSGOKa_2599_mlrd_griven.htm).

⁵ Див.: там же (http://www.uktrudprom.com/news/CHistaya_pribil_SevGOKa_625_mlrd_griven.htm).

⁶ Див.: там же (http://www.uktrudprom.com/news/CHistaya_pribil_InGOKa_658_mlrd_griven.html).

⁷ Див.: В и л к у л Ю. Г., С т о р ч а к С. А., Я р е м е н к о В. И., К р а в ц о в Н. К. Стратегические направления по разработке и обогащению минерально-сырьевого потенциала недр Кривбасса. “Металлургическая и горнорудная промышленность” № 6, 2011, с. 49–52.

безпеки і оборони України від 22 жовтня 2010 року “Про ситуацію у сфері приватизації державного майна” № 1118 від 10 грудня 2010 р. визнав недійсним Указ Президента “Питання Фонду державного майна України” № 449 від 16 травня 2008 р., який забороняв приватизацію КГЗКОР. Проте, незважаючи на це, процес відкритого продажу КГЗКОР на аукціоні, схоже, блокується, з одного боку, щоб не створювати на території України потужного конкурента сьогоднішнім гірничорудним підприємствам, а з іншого – з метою пошуку шляхів безплатної приватизації цього об’єкта певними структурами, наприклад, під які-небудь зобов’язання та обіцянки дотриматися інтересів держави. Будь-які посилання на незговірливість Румунії та Словаччини у питанні приватизації КГЗКОР є непереконливими, оскільки уряди цих країн з радістю погодяться на продаж комбінату та компенсацію з вирученої суми їх затрат на будівництво. Справжній інтерес України у цьому питанні – продати КГЗКОР за його дійсну вартість реальному інвестору. На благо України зрештою потрібно завершити епопею з будівництвом КГЗКОР.

Необхідно особливо підкреслити, що залізородна сировина є найбільшою складовою (понад 30%) у структурі собівартості металопродукції⁸. А сумарні затрати на залізородну сировину та коксівне вугілля близькі до 50% собівартості. Тому питання вартості сировини для металургійної галузі мають першорядне значення.

Серед гірничорудних підприємств кольорової металургії найбільш цінними є Вольногорський (Дніпропетровська обл.) та Іршанський (Житомирська обл.) комбінати. Вольногорський гірничо-металургійний комбінат (ВГМК) базується на найбільшому в Європі родовищі титано-цирконієвих руд. За доступних обсягів видобування розвіданих запасів сировини вистачить ще на 60 років. Іршанський гірничо-збагачувальний комбінат (ІГЗК) розробляє Міжрічинське родовище титанових руд. Використовуючи продукцію цих комбінатів, наша держава має унікальну можливість реалізувати замкнений промисловий цикл виробництва титану, цирконію та гафнію, які використовуються у високотехнологічному машинобудуванні, ядерній енергетиці, авіабудуванні, космічній промисловості тощо.

Дані комбінати донедавна були монополістами та забезпечували сировиною металургійну, титанову, електрудну, вогнетривку, керамічну, хімічну та лакофарбову промисловості України, Росії та інших країн СНД. Понад 60% продукції комбінати експортують у країни далекого зарубіжжя. Обидва комбінати є містобудівними підприємствами, на яких зайнято по декілька тисяч людей. До середини 2000-х років вони були надприбутковими з рівнем рентабельності у середньому 30%, активно проводили роботу з модернізації та реконструкції. Так, у 1995–2004 рр. на ІГЗК було побудовано 4 збагачувальні фабрики з кар’єрами вартістю в десятки мільйонів доларів. Орієнтовна вартість кожного комбінату – 3–5 млрд. дол. Законом України «Про внесення змін до Закону України “Про перелік об’єктів права державної власності, що не підлягають приватизації”» № 3563–VI від 5 липня 2011 р. ВГМК, ІГЗК, ЗАТ “Кримський Титан” і Запорізький державний титано-магнієвий комбінат включено з переліку підприємств, які не підлягають приватизації, і можуть бути корпоративізовані. Отже, вони надалі будуть приватизовані.

Монопольне становище ВГМК та ІГЗК на українському ринку титанової сировини добігає кінця. У Кіровоградській області на Бірзулівському родовищі ільменітів ТОВ “Велта” готується до введення в експлуатацію кар’єру та збага-

⁸ Див.: Т и т о в М. А. Размещение металлургических предприятий в условиях глобальной мировой экономики. “Сталь” № 3, 2007, с. 93–97.

чувальної фабрики з виробництва ільменітового концентрату. На першому етапі планується видобувати та переробляти 185 тис. т сировини на рік, надалі — до 240 тис. т. Після запуску другої черги цього ГЗК він стане помітним гравцем на світовому ринку даної продукції. Україна має близько 20% світових запасів ільменіту. Проте внаслідок неефективної політики владних структур держава мало що отримує від використання своїх надр. Так, у 2004 р. надприбуткові ВГМК та ІГЗК (згідно з експертними оцінками, річний прибуток від їх експлуатації становить 400–500 млн. дол.) було віддано в оренду на 5 років ЗАТ “Кримський Титан” за мізерну (порівняно з отриманим прибутком та вартістю ГЗКів) орендну плату. Останні 3 роки це ЗАТ, перетворене у ПрАТ “Кримський Титан”, у якому частка держави становить понад 50%, експлуатувало ГЗКи, одержувало прибуток, а орендну плату взагалі не сплачувало. Але найбільшої шкоди державі воно завдає тим, що не розвиває ГЗКи, а використовує колишній виробничий потенціал. Якщо раніше ІГЗК виробляв 400–450 тис. т ільменітового концентрату з вмістом титану близько 40%, то після восьмирічної оренди його виробництво становить близько 300 тис. т, а у наступному році ще зменшиться. Затрати на підготовку виробництва на цьому ГЗК окупляться за 7–8 років. Якщо постійно не вкладати кошти у розвиток виробництва, а тільки експлуатувати раніше створений запас і виводити весь прибуток, то результати будуть жалюгідними.

Наприкінці 2011 р. ПрАТ “Кримський Титан” підписало з ФДМУ мирову угоду, яка передбачає подовження цього кабального для держави договору оренди ГЗКів до 2014 р. Парадокс ситуації полягає в тому, що Україна не змогла повернути ГЗКи у державну власність з безплатного володіння структурою, в якій у неї є контрольний пакет у статутному капіталі. Небезпечний симптом для України. Очевидно, що для забезпечення національних інтересів необхідно розірвати цю мирову угоду, повернути ГЗКи у державну власність з подальшим їх продажем на відкритому аукціоні. Враховуючи величезний дефіцит ільменітового концентрату на світовому ринку (тільки Росії до 2015 р. знадобиться не менш як 600 тис. т), можна реально очікувати, що ціна кожного з комбінатів при продажу на відкритих акціонерних торгах сягне 3–5 млрд. дол., і при цьому головне — не упустити момент для їх вигідного продажу.

На завершення теми, яка стосується стану справ у титановій промисловості України, необхідно також розглянути ситуацію, що склалася на державному підприємстві “Запорізький титаново-магнієвий комбінат” (ЗТМК), де ільменітовий концентрат переробляється на титанову губку. Проектна потужність ЗТМК становить близько 12 тис. т титанової губки на рік. Реально губки виробляють менше (за різними джерелами, від 600–700 до 850 т на місяць), і практично вся вона експортується. За оцінками експертів, собівартість 1 кг губки становить приблизно 7 дол., ринкова ціна — 8–13 дол., річний прибуток комбінату — 30–40 млн. дол. За таких показників ЗТМК заборгувало близько 800 млн. грн., тобто менеджмент комбінату, схоже, далекий від державних інтересів. На жаль, українські підприємства, що виплавляють титанові зливки або виробляють порошки, мають проблеми з купівлею сировини на ЗТМК. Такою є реальність.

ЗТМК побудований понад 50 років тому і потребує модернізації та реконструкції. Незважаючи на досить позитивні показники діяльності, комбінат не знаходить коштів навіть на те, щоб замовити Інституту титану проект реконструкції. Нонсенс! Неймовірно, але факт.

У Кабінеті Міністрів і ФДМ України розглядається пропозиція щодо створення на базі комбінату ТОВ, передавання йому всього майнового комплексу комбінату, що дозволить одержати за це аж 51% статутного капіталу. Тоді недержавний учасник ТОВ отримає 49-процентну частку і цілісний майновий комплекс ЗТМК вартістю 600–800 млн. дол. за обіцянку провести модернізацію та технічне переоснащення виробництва титанової губки. Чи буде вигідним, з позиції державних інтересів, створення ТОВ на таких умовах? Навіть для неекономістів цілком очевидно, що ні. По суті, таким рішенням комерційній структурі, з 49% у статутному капіталі ВАТ, буде подаровано цілісний промисловий комплекс – ЗТМК. Де ж тут національні інтереси? А досвід взаємодії ПрАТ “Кримський Титан” з державою показує, що, незважаючи на державну частку в 50% плюс 1 акція, керуючий менеджмент ПрАТ, призначений комерційною структурою з 50-процентною мінус 1 акція часткою, просто ігнорує інтереси держави. Оскільки держава не має 60% в статутному капіталі, вона не може навіть зібрати і провести загальні збори ПрАТ з необхідним їй порядком денним, якщо співзасновник (комерційна структура) цього не бажає. Таким чином, створення різних ТОВ з часткою держави у статутному капіталі, меншою від 60%, до прийняття змін до Закону України “Про господарські товариства”, які передбачають можливість проведення загальних зборів ТОВ за кворуму 50% плюс 1 голос, з позицій національних інтересів є недопустимим. Зазначене повною мірою стосується ЗТМК.

Алюмінієву промисловість України представляють Запорізький алюмінієвий комбінат (ЗалК) і Миколаївський глиноземний завод (МГЗ), а також ще декілька невеликих підприємств, які переплавляють алюмінієвий брухт. Власником ЗалК і МГЗ сьогодні є російський промисловий гігант компанія “Русал”. Виробнича потужність ЗалК становить 100 тис. т первісного алюмінію на рік. За минулі 10 років після приватизації жодне з інвестиційних зобов’язань інвестор не виконав. Придбане у фірми “Фата” устаткування для виробництва фольги не встановлено. За оцінками спеціалістів, його вартість замість початкових 80 млн. дол. сьогодні не перевищує 20 млн. дол. Глиноземний цех на ЗалК зупинено; великою мірою він втратив виробничий та інтелектуальний потенціали. Очевидно, що Україна повинна повернути ЗалК у державну власність і подати позов у Міжнародний арбітражний суд щодо компенсації збитків, завданих нашої державі неправомірними діями компанії “Русал”.

Ринкова вартість МГЗ становить декілька мільярдів доларів. У 2000 р. його було приватизовано, продано російській структурі за ціною, у десятки разів нижчою, ніж ринкова, правда, під інвестиційні зобов’язання, які полягали в тому, що покупець збудує в Україні новий завод з виробництва первинного алюмінію та вирішить економічні проблеми регіону, зумовлені накопиченням відходів глиноземного виробництва (червоного шламу). Вартість будівництва нового алюмінієвого комбінату в залежності від комплектації, продуктивності, засобів автоматизації та інших факторів може сягати 1 млрд. дол. і навіть більше. Таким чином, ця сума була ніби другою складовою плати за акції МГЗ. Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Деякі питання виконання умов договору купівлі-продажу пакета акцій ВАТ “Миколаївський глиноземний завод”» № 550-р від 10 серпня 2004 р. зобов’язання щодо будівництва заводу з виробництва первинного алюмінію було замінене на зобов’язання щодо проведення модернізації виробничих потужностей МГЗ із збільшенням у період до 2009 р. обсягів виробництва глинозему до

1600 тис. т на рік. Компанія “Русал” не виконала і цієї умови. Потужність МГЗ становить 1,57 млн. т глинозему на рік, а не 1,6 млн. т. У повному обсягу не виконано й інші зобов’язання, зокрема, щодо поліпшення екологічної обстановки навколо заводу. Кількість відходів глиноземного виробництва у вигляді червоного шламу, що складаються у 2 шламосховищах, накопичується. Внаслідок цього страждають території, і головне – здоров’я людей, які проживають у прилеглих районах, забруднюється Дніпро-Бузький лиман. У шламосховищах МГЗ отруйної грязевої маси червоного шламу знаходиться у 20 разів більше, ніж на глиноземному заводі в Угорщині, де сталася екологічна катастрофа через прорив дамби та його витікання. Там загинули люди та знищено сотні гектарів сільськогосподарських угідь. Така небезпека зберігається і в Україні. МГЗ не вживає необхідних заходів щодо утилізації червоного шламу, хоча з цього питання є пропозиції українських учених.

Для виробництва глинозему МГЗ завозить боксити з-за кордону. Фактично у складі бокситів в Україну завозяться й отруйні відходи глиноземного виробництва (червоні шлами), в яких міститься до 40% заліза. Слід зобов’язати МГЗ переробляти самостійно або віддавати червоні шлами на переробку з вилученням з них заліза. Такий процес можна організувати, наприклад, на ГЗК Кривого Рогу, а за іншого варіанта компанія “Русал” повинна вивозити ці отруйні відходи виробництва глинозему з території України. Отже, є всі підстави для розриву договору купівлі-продажу пакета акцій ВАТ “Миколаївський глиноземний завод” та повернення його у державну власність. Також можна вимагати від компанії “Русал” доплату, яка відповідатиме реальній ринковій вартості МГЗ, якщо перша пропозиція з якихось міркувань є неприйнятною.

Україна повинна повернути у власність держави ті металургійні активи, власники яких не виконують ухвалених інвестиційних зобов’язань. Якщо, наприклад, корпорація “Арселор Міттал Кривий Ріг” не виконує своїх зобов’язань – обсяги виробництва на ГМК “Криворіжсталь” знизилися; кількість робочих місць на комбінаті істотно зменшилася; корпорацію цікавить тільки нарощування прибутку за рахунок збільшення обсягів видобутку та експорту української залізної руди, – то питання має стояти про повернення комбінату в державну власність.

У діях українських владних структур на нинішньому етапі розвитку металургійної галузі бракує рішучих оперативних управлінських дій. На продовження “алюмінієвої теми” необхідно розв’язати на державному рівні питання, які мають економічну, соціальну та політичну складові. Зокрема, доцільно невідкладно ввести експортне мито на глинозем, що вивозиться з України. Такий захід для країни, безумовно, буде позитивним з усіх точок зору.

Компанія “Русал” мала намір зупинити ЗАЛК у разі відмови України поставляти електроенергію за зниженими тарифами, оскільки у ціні первинного алюмінію близько 40% становлять витрати на електропостачання. Досить енергозатратним є і виробництво феросплавів, у зв’язку з чим власники феросплавних заводів, зокрема Запорізького, також ставлять питання про збитковість виробництва за нинішньої ціни на електроенергію, яку в Україні встановлює та регулює Національна комісія регулювання електроенергетики (НКРЕ), яка є державним органом. Ціна електроенергії на оптовому ринку для промислових підприємств різна. Згідно з постановою НКРЕ “Про внесення змін до Порядку визначення класів споживачів електричної енергії, диференційованих за ступенями напруги” № 493 від 30 червня

2005 р., підприємствам першого класу, що споживають на місяць 150 млн. кВт·год і більше, електроенергія на оптовому ринку відпускається за цінами, на 30–35% дешевшими, ніж вартість електроенергії другого класу, – для порівняно невеликих її споживачів. У металургів завжди виникали і виникають запитання: чому “вододілом” між першим і другим класами споживачів є саме 150 млн. кВт·год, а не, наприклад, 140 чи 160, і чому величину дисконту ціни не зробити “плаваючою”, поставити у залежність від кількості споживаної електроенергії. Тоді знижка у ціні зменшувалася б з 30–35% до 20, 10 або 5% при зниженні обсягів затраченої на виробництво електроенергії, але якийсь дисконт все-таки зберігався б.

Заслужує на увагу також інший принцип продажу електроенергії її великим споживачам у металургійній галузі. Він полягає в тому, що при зростанні світових цін на продукцію (наприклад, на феросплави) НКРЕ (оптовий ринок) підвищує ціну на електроенергію для феросплавних заводів, і навпаки. За такою схемою раніше успішно працювали з постачальниками газу заводи з виробництва азотних добрив, зокрема горлівський “Стірол”. Від подібного співробітництва обидві сторони вигравали.

НКРЕ покликана захищати державні, а не вузьковідомчі інтереси і, відповідно, зобов’язана регулювати цінову політику щодо енергопостачання, щоб не допустити зупинення промислового виробництва енергозатратної продукції, скорочення робочих місць і зменшення надходжень до бюджету. Базуючись на голому прагматизмі, урядові структури (Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство фінансів України, НКРЕ) повинні, безперервно орієнтуючись на кон’юнктуру світових ринків, розв’язати суто економічне оптимізаційне завдання у масштабах держави: якою повинна бути оптимальна ціна електроенергії для її великих споживачів, наприклад феросплавних заводів? З економічних позицій знайти оптимальне рішення зовсім нескладно. Відомі втрати бюджету в разі зупинення даних заводів і скорочення робочих місць, а також фінансові втрати державних енергогенеруючих підприємств від продажу електроенергії за заниженими цінами. Мінімум сумарних втрат держави та досягнення сумарного економічного результату і є критерієм оптимальності при розв’язанні даного завдання. За такого підходу багато металургійних підприємств перестануть бути заручниками суб’єктивних рішень окремих структур та відомств у питаннях формування тарифів на електроенергію. Положення згаданої постанови НКРЕ “Про внесення змін до Порядку визначення класів споживачів електричної енергії, диференційованих за ступенями напруги”, безумовно, потребують удосконалення з урахуванням реалій 2012 р. і перспективи. Відповідним державним органам також необхідно проводити заходи із захисту внутрішнього ринку у випадках різкого збільшення імпорту в Україну якої-небудь продукції за штучно заниженими цінами. Водночас не можна дозволяти українським виробникам отримувати надприбутки від продажу своїм металургам матеріалів за цінами, що у 1,5–2 рази перевищують світові. Це стосується, у тому числі, феромарганцю та феросилікомарганцю. Надприбутки феросплавних підприємств можуть призвести до катастрофічних наслідків для галузі – втрати конкурентоспроможності готової металопродукції. Адже навіть за нормальних цін на феросплави їх вклад у собівартість металопродукції досить високий – до 8%.

У Росії ситуація дещо інша. Підтримкою металургійної галузі, створенням сприятливого інвестиційного клімату в російській металургійній галузі займаєть-

ся безпосередньо Президент Росії. Про це свідчать відгуки на рішення проведеного у березні 2011 р. у Магнітогорську під керівництвом Д. Медведєва засідання Комісії з модернізації. В Україні кардинальних заходів щодо вдосконалення механізмів взаємодії з державою власників підприємств, акціонерів і менеджерів поки не реалізовано. Учасники IV Пленуму ЦК Профспілок працівників металургійної та гірничодобувної промисловості 18 травня 2011 р. у своєму відкритому зверненні до Президента і Прем'єр-міністра України висловили глибоке занепокоєння тим, що держава практично відмежувалася від проблем ГМК.

У ГМК України основним джерелом інвестиційних ресурсів є власні засоби (прибуток і амортизація) підприємств і компаній. Прийняття рішень про реінвестування одержаного прибутку в модернізацію та реконструкцію виробництва цілком залежить від уподобань власників. Найважливішою умовою для цього є сприятливий інвестиційний клімат у державі. Однозначно стверджувати, що в Україні створено такий клімат, мабуть, поки передчасно.

Для створення відповідної "атмосфери" необхідно на законодавчому рівні ухвалити документи, які стимулюватимуть власників активів реінвестувати прибуток у розвиток металургійної галузі. Насамперед, це повинні бути заходи та механізми у сфері оподаткування. Підприємства, які направляють прибуток на модернізацію, реконструкцію та розширення власного виробництва, повинні одержувати пільги за податком на реінвестований прибуток. Мажоритарні акціонери повинні мати стимули для відмови від одержання дивідендів та направлення прибутку на розвиток власних підприємств. Сприятимуть поверненню виведених за кордон фінансових активів для їх інвестування в українську економіку гарантування з боку держави захисту власності від рейдерів, забезпечення правосуддя на рівні зарубіжних юридичних норм, правил, законодавства при розгляді господарських спорів у судах.

На сучасному етапі державні органи прохолодно ставляться до базових галузей промисловості України, у тому числі до металургійної. Показовою ілюстрацією цього слугує той факт, що у Законі України "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні" № 3715-VI від 8 вересня 2011 р. серед основних векторів технологічного оновлення та розвитку ГМК не значиться. Водночас у Росії стимулюється інноваційна активність у металургійній промисловості з метою підвищення її конкурентоспроможності. Передбачається реалізувати ряд найважливіших інноваційних проєктів, НДДКР, спрямованих на створення нових, перспективних видів металопродукції та технології їх виробництва⁹.

В Україні пріоритетами розвитку металургійної галузі, безумовно, є модернізація та реконструкція виробництва, енерго- та ресурсозбереження, поліпшення якості та підвищення конкурентоспроможності металопродукції. Але головне завдання полягає в зміцненні законодавчої бази для виключення можливості яких-небудь дій з боку комерційних та окремих владних структур, які можуть завдати шкоди національним інтересам шляхом безплатного виведення з державної власності найцінніших промислових активів.

Стаття надійшла до редакції 28 лютого 2012 р.

⁹ Див.: Гурова С. А., Гурова Л. М. Экономические аспекты развития отечественной металлургии на современном этапе. "Сталь" № 12, 2011, с. 67–70.